

Dragan Vukšić
RADATOVIĆI

Urednik
Zoran Kolundžija

Na korici
Naselje Radatovići

Izdavanje ove knjige podržao je moj drug i prijatelj Ilija Stipanović.
Ilija je žumberačkog porekla, rođen je u Metlici,
sa porodicom živi u Radovljici, Slovenija.

Copyright © IK Prometej, Novi Sad, 2022.

DRAGAN VUKŠIĆ

RADATOVIĆI

PROMETEJ
Novi Sad

Sadržaj

Predgovor	9
------------------------	---

Prvi deo

RADATOVIĆI DO UNIJAĆENJA

Prezime Radatović i naselje Radatovići	13
Naseljavanje Radatovičkog kraja	15
Popisi uskoka	24
Iseljavanje iz Radatovića	28
Radatovići u Urbaru 1656. godine	31
Legende o odnosima uskoka i Kranjaca	33
J. V. Valvasor o uskocima	35
Vlaška zavrzlama	38
Verski život do unijaćenja	41

Drugi deo

RADATOVIĆKI KRAJ DO UKIDANJA VOJNE KRAJINE

Nasilno unijaćenje	53
Laž i podvala o Senjskim uskocima	62
Radatovići početkom devetnaestog veka	66
Poreklo Isaije Popovića i Petra Preradovića	67
Žumberačko plemstvo	71
Razvoj naselja Radatovići	73
Stanko Vraz na Hrastu i u Dragama	75

Treći deo

RADATOVIĆI POSLE UKIDANJA VOJNE KRAJINE

Ukidanje Vojne krajine i problem pripadnosti Žumberka	81
Radatovići posle ukidanja Vojne krajine	85
Radoslav Lopašić o uskocima	89
Žumberčani i Marindolci	91

Četvrti deo

RADATOVIĆI IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Nastanak Jugoslavije.....	99
Opština Radatovići.....	102
Verski život	104
Gabrijel Kosteljničnik o verskim i nacionalnim odnosima	121
Odnosi Žumberčana i Rusina	126
Značajniji događaji u Radatovićima.....	130
Iseljavanje i doseljavanje u Radatoviće.....	133

Peti deo

RADATOVIĆI POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Društveno-politički odnosi	141
Organizacija vlasti.....	144
Vreme nadanja i događanja	148
Škola u Radatovićkom kraju	152
Pošta u Radatovićima.....	157
Lov i vatrogasci u Radatovićima	157
Društva Žumberčana u Zagrebu, Novom Mestu i Metliki	159
Vodovod, Sušica i mlinovi.....	164
Žumberački govor	168
Etničko poreklo naroda Radatovićkog kraja	173
Razlike između Radatovićkog kraja i istočnog Žumberka.....	178
Vreme beznada i gašenja.....	182

Šesti deo

PRILOZI O ŽUMBERKU I ŽUMBERČANIMA

Popovi Pruščevići.....	187
Žumberak i Marindol na starim kartama.....	188
Konstantin Stanić (1757–1830).....	191
Milko Popović o Žumberčanima i žumberačkom govoru	195
Milorad Pavić (1929–2009)	199
Napad na Kostanjevački samostan 29. jula 1736. godine	202
Moji roditelji – Milan i Mara Vukšić	205
Uskoci Vukšići i Ratkovići i njihova sela.....	208

Žumberčankama – Na čast i za sećanje.....	210
Druženje na Lokvicama	214
Upoznajmo Žumberčane – Marko i Gordana Krajačić.....	216
S knjigom među našima	218
Sedam godina uz Sušicu.....	219
Svirači Rajakovići	221
Hvala Zinovije.....	222
Ko je ovde lažov.....	223
Hrvatsko-srpski muzički apsurd	223
Pesmo moja žumberačka.....	226
O jeziku u društvu Žumberčana i prijatelja Žumberka.....	229
Sećanje na Mariju i Branka	233

UMESTO ZAKLJUČKA

O žumberačkom uskočkom identitetu	237
---	-----

FOTOGRAFIJE	245
--------------------------	-----

Umesto biografije	263
--------------------------------	-----

PREDGOVOR

O Žumberku i Žumberačkim uskocima, u okviru toga i o Radatovićima, napisao sam već srazmerno mnogo.* Pisao sam na osnovu dokumenata, činjenica i ličnih doživljaja i saznanja. Ništa i nikoga nisam isticao niti zapostavljao. Radatoviće nisam „čuvao“ za kasnije, jer nisam ni pomišljao da bi mogli da dođu na red kao poseban naslov. Međutim, s vremenom mi je bivalo sve jasnije da su slabi izgledi da neko drugi sačuva od zaborava brojne podatke i činjenice, koje se odnose samo ili pretežno na Radatoviće, ako ja to ne napišem. Najzad, u Radatovićima sam rođen i najbolje ih poznajem pa me i to obavezuje da o njima pišem. Uveren sam da će se čitaoci složiti da bi *Žumberački uskoci*, *Jovan Hranilović* i *Radatovići* (ako ugledaju svetlo dana), mogli da predstavljaju sadržinski celinu i da bi mogli da budu moja „trilogija“.

Pisanje ove knjige zahteva posebnu odgovornost. Neki sadržaji su ranije šire obrađeni, ali se, jednostavno, moraju ponoviti. Bez toga nije moguće pisati o bilo kom delu Žumberka. Zatim, radi se o temi lokalnog značaja, i po sadržaju i što se potencijalnih čitalaca tiče. Ali, bez obzira gde su rođeni i da li žive u Radatovićima, Žumberku, bližoj i daljoj okolini, na prostoru prethodne Jugoslavije, u susednim, evropskim ili preookeanskim zemljama, Žumberčani o Radatovićima imaju jaka osećanja, hteli bi da saznaju više o rodnom kraju, ali su strogi prema onome ko piše i kritikuju pre nego što pročitaju.

Razmišljajući da li da pišem o događanjima nezavisno od vremena, ili da ih sledim u vremenu dugom skoro pet stotina godina, odlučio sam se za ovo drugo. Primera radi, uskoci su 220 godina bili pripadnici Srpske pravoslavne

* Napisao sam dve knjige. *Žumberački uskoci. Unijaćenje i odnarođivanje*: prvo izdanje Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2015, drugo Prometej i Tiski cvet, Novi Sad 2018. Druga knjiga je *Jovan Hranilović. Lik i delo najpoznatijeg i najzaslužnijeg Žumberčanina*, Prometej i Tiski cvet, Novi Sad 2018. Tu je i niz članaka i priloga, od kojih je najveći broj objavljen, a koji će se naći i u ovoj knjizi o Radatovićima.

crkve, a onda su silom uterani u izmišljenu Grkokatoličku crkvu. Ili, o uskocima se pisalo u šesnaestom i sedamnaestom, ali i devetnaestom i dvadesetom veku. Ta pisanja se prilično razlikuju. S obzirom da se sve menjalo i menja, manje voljom pojedinaca i naroda, više zbog političkih i društvenih prilika, najbolje je da se događanja obrade po vremenu dešavanja.

U skladu s tim sadržaj sam svrstao u pet vremenskih celina. *Prva* celina se odnosi na period od doseljavanja uskoka i nastanka naselja Radatovići, do završetka nasilnog unijaćenja (1539–1769). U *drugoj* su izložena saznanja o Radatovićima do ukidanja Vojne krajine (1881), a u *trećoj* od ukidanja Vojne krajine do završetka Prvog svetskog rata. Kratak vremenski period, ali po mnogo čemu sudbonosan za narod Radatovićkog kraja. *Četvrta* celina je još kraća i odnosi se na vreme između dva svetska rata, dakle postojanja prve Jugoslavije. O tom vremenu postoji najviše podataka. *Peta* celina su Radatovići posle Drugog svetskog rata. Početak je obeležen pobedom antifašističke koalicije nad fašizmom, stvaranjem nove Jugoslavije i nadanjem u bolji život i budućnost. Raspadom Jugoslavije završena su nadanja! Uskočki Žumberak u celini, pa ni Radatovići, nikada više neće doživeti neki novi istorijski period. Razlog je vrlo jednostavan. Postojeće Žumberak i Radatovići, kao geografski pojmovi i nazivi, ali u njima neće biti potomaka uskoka. Živeće tu pripadnici drugih naroda, pišaće se njihova istorija. *Posebnu* celinu čini više mojih članaka koji se direktno odnose i dopunjuju napisano o događanjima i pojedincima, i dva priloga koji su mi sadržajem i toplinom „za srce prirasli“. Umesto *zaključka*, napisao sam prilog o žumberačkom uskočkom identitetu.

Neću da pišem o Radatovićima u Narodnooslobodilačkoj borbi. Neka ostanu šta je napisano za vreme Jugoslavije. Države više nema, ali postoji jugoslovenski kulturološki prostor. To nam je bilo zajedničko, vezivalo nas i dovelo do stvaranja Jugoslavije. I dalje nam je zajedničko i povezuje nas, jer je lepo, plemenito i civilizacijski progresivno: ne može se gumicom izbrisati, dekretom poništiti, zlom voljom i mržnjom obezvređiti. To je naš život i mi sami od sebe ne možemo pobeći. U nastojanju da prestaneš da budeš ono što jesi i da postaneš ono što nisi, možeš da izgubiš i samoga sebe.

PRVI DEO

RADATOVIĆI DO UNIJAĆENJA

Prezime Radatović i naselje Radatovići

Prezime *Radatović* nije ni brojno niti su uskoci tog prezimena imali istaknutiju ulogu u istoriji žumberačkih uskoka. Patronimičkog je porekla, kao i velika većina uskočkih prezimena, a nastalo je tako što je na ne baš brojno lično ime oca, majke, đeda ili srodnika *Radat*, dodavan nastavak *-ović*, što je bilo uobičajeno u srpskom srednjovekovnom pravoslavlju i kasnije. Najsličnije je prezimenima Rajaković, Radaković i Radanović, nastalih od nešto brojnijih imena Rajak, Radak i Radan. Rajakovići su brojan žumberački rod, Radakovića je najviše bilo u uskočkoj Lici, a Radanovići su najveće naselje u oblasti Grbalj u Crnoj gori.*

Nema poimeničnih podataka o uskocima Radatovićima koji su osnovali selo i koje godine, ali se u dokumentu od 1. marta 1551. godine navode imena i prezimena 312 Srba Žumberčana (prvih vojnika – krajišnika) i naselja u kojima su živeli, a među njima i uskoci Radivoj i Radonja Radatović i selo Radatovići. To znači da su Radatovići sagrađeni oko 1540. godine. S obzirom da Radivoj i Radonja tada nisu živeli u Radatovićima, već u selu koje danas ne postoji, barem ne pod tim imenom, što je bio čest slučaj u to vreme, znači da je među uskocima bilo još Radatovića i da su oni osnovali selo.

To potvrđuju i dve značajne činjenice. U dokumentu iz 1644. godine spominju se uskoci Vuk i Matija Radatović, koji su, sasvim sigurno, već bili iz Radatovića. Ipak, najvredniji podatak je da su u Urbaru (katastru) iz septembra 1656. godine carske posede u selu Ratkovići imali: Vukola Radatović, Vuk Radatović, Jovan Radatović, još jedan Vuk Radatović, Novak Radatović i još jedan Jovan Radatović. Zašto u Ratkovićima? Zbog toga što su Ratkovići, zbog svog položaja, već od tada, pa sve do dvadesetog veka, bili neka vrsta „katarske opštine“, kojoj su pripadali i Radatovići. Ne isključujući mogućnost da

* Istina, Vjekoslav Klaić navodi pojedinačni podatak da je „Andrija Radatović zapalio i napustio tvrđi grad i varoš Banjaluka 1528. godine, posle pada Jajca, pa sramotno pobeo“ (*Povijest Hrvata*, str. 105).

je među uskocima bilo još uskoka koji su se prezivali Radatović, nisam našao podatak da su Radatovići živeli u drugim naseljima u Radatovićkom kraju i Žumberku u celini u vekovima koji su sledili. Kad su počeli da se iseljavaju iz Radatovića, uskoci Radatovići su odlazili i iz Žumberka.

Dakle, istorijska je činjenica da su Radatovići dali ime jednom od najznačajnijih naselja u Žumberku i time ostavili zapažen trag u istoriji. Svoje selo sagradili su ispod bivše, sada prazne škole u Radatovićima, na padini prema sada napuštenom selu Milčinovićima. Selo je imalo svega nekoliko domaćinstava, sve do početka devetnaestog veka, kad je počelo da dobija na značaju i da se razvija. Razvoj sela uslovio je dvostrani proces. Starosedeoci Radatovići prodavali su svoja imanja i počeli da se iseljavaju, a u Radatoviće su se doseljavali prvo Gajski, sa Gaja, zatim Smiljanići (iz Doljana), pa Popovići (iz Popovića), Đuraševići iz Kunčana i Predovići sa Hrasta.

Poslednji poznati Radatović bio je trgovac Mitar. On je oženio udovicu Jelu Bogdanović, rođenu Bulić, koja je iz prvog braka imala kćeri Mariju i Martu. Sagradili su veću kuću u Kuljajima i imali troje dece: Antoniju (1905), Nikolu (umro kao dete) i Danicu (1914). Mitar je otišao u Ameriku, s čvrstom namerom da i porodicu povede sa sobom, ali je poginuo pod nepoznatim okolnostima, a porodica je dobila odštetu. Zanimljivo je da su se Jelina kćerka iz prvog braka Marta (Bogdanović) i njezina polusestra Danica (Radatović), udale za Predoviće: Marta za Nikolu Predovića, zvanog Pineško, iz Radatovića, koji se priženio u Kuljaje, a Danica za Janka Predovića, udovca i trgovca iz Draga.

Poznato je i da je Janko Radatović (rođen u Radatovićima 1922, umro u Zagrebu 2008), imao mlađu braću Nikolu, Milana, Dragana i Marka, i sina Željka i ćerku Gordanu, o kojima ne znam ništa. Radatović Milete Marko, rođen 1920. u Radatovićima, stradao je u italijanskom fašističkom logoru na Rabu 1943. godine. Dvojica Radatovića biće spomenuta kad bude reči o Radatovićima na prelazu iz XIX u XX vek. Danas Radatovića, poreklom iz Radatovića, ali i iz drugih krajeva, ima na prostoru prethodne Jugoslavije, u evropskim i prekomorskim zemljama. Primera radi, među borcima 32. divizije NOVJ bili su i Stevo, Branko, Tomo i Stevan Radatović.*

* U Karlovcu sam sreo Jadranku Radatović. Nezavršena priča o njezinom dedu Ferdinandu Radatoviću po svemu je posebna pa zaslužuje da se zabeleži. Nije poznato zbog čega je „u srcu Radatovića“ dobio nemačko ime Ferdinand, zbog čega je „morao“ da služi nekom vlastelinu u Draganićima i da veći deo života radi na poljima krompira, zbog čega mu je krompir omrznuo pa nije voleo ni da ga vidi, a kamoli da jede. Poznato je i da je imao četvoricu sinova (Jadrankin otac se zvao Stjepan) i da su Jadrankini stričevi bili „hrvatski orijentisani u smislu da nisu voleli Jugoslaviju“, što ne bi bilo ništa neobično da nisu poreklom iz Radatovića.

U najmanjoj kući u izvornim Radatovićima posljednja je živela još sedamdesetih godina prošlog veka Marta Radatović, zvana Zrinovička. Tako su, verovatno, zvali njezinog muža Nikolu, o kojem ne znam ništa. Zrinovička je imala kćer Antoniju (Tončiku) i sina Milana, a Tončika sina Smilju. Milanovi i Smiljini potomci žive u Zagrebu, a njihova više nego skromna rodna kućica je bespovratno prazna i ruševna. Na groblju u Radatovićima postoje još samo dva spomenika, Nikoli, Marti i Tončiki Radatović i Mitrovoj ženi Jeli Radatović i njezinoj kćerki Danici.

Naseljavanje Radatovićkog kraja

Za dobre poznavaoce skoro je svejedno da li govorimo o *Radatovićima*, *Radatovićkom kraju* ili o *zapadnom Žumberku*. Međutim, malo je tako dobrih poznavalaca žumberačkih regionalnih podela i naziva pa ne bi bilo zgorog da se dva poslednja pojma objasne, s obzirom da su oba kolokvijalna, što znači da zvanično ne postoji ni pojam Radatovički kraj niti zapadni Žumberak, ali i da su ravnopravno prihvaćeni i podjednako u upotrebi.

U geografskom smislu, dr Ivan Crkvenčić je u novije vreme podelio Žumberak na četiri celine: Samoborsko zaleđe, Središnji ravnjak, Kupčinski prostor i *Radatovički kraj* i time afirmisao taj pojam. Smatram da je to logična i opravdana podela.* Radatovički kraj (zapadni Žumberak) smatra se najtipičnijim kraškim prostorom Žumberačkog gorja. Dominiraju stenovita i šumovita područja, suve doline i uvale i ponikve. Preovlađuje podzemna cirkulacija vode, a glavni vodotok je Sušica.

Zapadni Žumberak, kao geografski pojam, postoji od kad postoji i Žumberak. U najopštijem smislu, to je deo okružen teritorijom Slovenije, koji se od Gere do Suhora i Brezoviće spušta, prosto razleže u Sloveniju, zbog čega je, između ostalog, pred Drugi svetski rat i pripao Sloveniji (Dravska banovina). I tada se znalo da je Sloveniji pripao zapadni Žumberak, ali je, ipak, bilo jasnije kad se reklo da se radi o opštini Radatovići, Radatovićkom kraju ili jednostavno Radatovićima. U to vreme Radatovići su dostigli svoj vrhunac, bili su opština, administrativno uređeni i povezani. Prema tome, pojam *Radatovići* korišću u naslovima i uvek kad pojmovi *Radatovički kraj* ili *zapadni Žumberak* nisu pogodniji u sadržajnom smislu.

* *Žumberak u riječi i slici*, KPD „Žumberak“, Zagreb 1971, str. 17.

Međutim, bilo da se piše o Radatovićima, Radatovićkom kraju ili zapadnom Žumberku, ni u kom slučaju se ne bi smeli izostaviti oni uskoci koji teritorijalno nisu živeli u onom delu Žumberačkog gorja, koje se za vreme Vojne krajine službeno i organizaciono redom nazivalo Žumberačka kapetanija, Deo Slunjskog puka ili Uskočko gorje. Radi se o selima Drage, Dol, Hrast, Škempljevac, Malinje, Jugorje, Božić vrh i Sela. Ta sela su verski pripadala Parohiji Sveta Nedelja, a vojnički 12. četi žumberačke kapetanije, što znači da su tu naseljeni uskoci bili vojnici-krajišnici i imali istu krajišku sudbinu. Žumberački uskočki identitet je i njihov identitet. Ako nisu uskoci, gube etničko i versko poreklo, a ako nisu Žumberčani postaju Kranjci, a to je već nešto sasvim drugo. Tako je bilo sve do ukidanja Vojne krajine, dok je uskočki deo Žumberka u celini pripadao Kranjskoj, a ova austrijskom delu Habzburške monarhije.

Pre doseljavanja uskoka, Kranjci su retko naseljavali Žumberak, iako je od sredine trinaestog veka pripadao Kranjskoj, sve do Kostanjevca, Grabarka i sela Rude, a vlasnici su bili kranjski velikaši i austrijske vojvode. Hrvati su naseljavali pristupačnije i plodnije delove i središnji deo Žumberka, gde žive i danas. Teže pristupačni i nenaseljeni delovi nisu trebali ni jednima ni drugima. Naseljenost je bila slaba i jer su stanovništvo na poznat način „proređivali“ Turci.

Upravo Radatovički kraj je bio teško pristupačan i skoro potpuno nenaseljen. Za to postoje neoborivi dokazi. Gde su živeli Kranjci i Hrvati, tu postoje i katoličke crkve i nazivi sela koji nisu uskočki. U Radatovićkom kraju nema niti jedne katoličke crkve jer nije bilo ni sela ni stanovnika. Stoga su uskoci, koji su naseljavali Radatovički kraj, imali manje sreće da dobiju opustela i otkupljena staništa, ili da se „uguraju“ u mešovita sela s Kranjcima i Hrvatima, pa su počinjali od nule, krčili šume i trnje, probijali puteve, gradili sela i nazivali ih po svojim prezimenima, a uz njih podizali i pravoslavne crkve.

Seobe uskoka u Žumberak su, bez sumnje, najsloženije pitanje i problem. Poznato je da su uskoci naselili Žumberak kroz četiri seobe: 1530, 1531, 1538. i 1539. godine.* Značajno je da je jedno od sedišta crkvenog života pravoslavnog naroda, na području s kog su izvedene seobe u Žumberak, bio tada najistočniji manastir Srpske pravoslavne crkve Rmanj, podignut 1453, na ušću reke Unac

* Dr Aleksa Ivić piše o dve seobe, jednoj u periodu 1530–35, drugoj 1538–40, ali za to ne navodi uverljive dokaze. Milan Radeka piše da su seobe počele 1530, a nastavljene 1533, 1538. i 1541, ali već u narednom pasusu govori o seobi 1.000 uskoka 1531, što se odnosi na drugu seobu. Slovenački istoriograf Josip Mal (1884–1978) tvrdi da su prvi uskoci došli u Žumberak već 1526. godine i dodaje da je možda došlo i sledeće godine nekoliko seljaka iz porečja Une u naše krajeve. Logično je da se upitamo: nije li uskočka izviđačka grupa boravila u Žumberku i pre doseljavanja, s ciljem da sagleda položaj i uslove za život?

u Unu. „Uskočke vojvode Petar, Petrašin i Vukdrag darivale su manastiru skupocenu Bogorodičnu ikonu“, a „Srpske seobe s ishodištem iz okoline Srba, Glamoča i doline Unca zaustavile su se u Žumberku, na granici Kranjske i Hrvatske.“*

Izvesno je da je *prva seoba* uskoka u Žumberak izvršena s područja današnjeg Srba, reke Unac i Glamoča, početkom septembra 1530. Veze i pregovore s uskocima održavali su pogranični habzburški komandanti, pre svega komandant Bihaća, najbližeg hrišćanskog grada i najjačeg utvrđenja. Uskocima je obećano zemljište, sloboda veroispovesti i slobodan izbor vojvoda i kapetana, koji će obavljati sudske poslove i brinuti za red i mir. Na habzburškoj strani, za seobu je bio odgovoran general Ivan Karlović, a uskoke (više od 1000 osoba), predvodio je sin glamočkog vojvode Vladislava Stipkovića. Turci su hteli da spreče prelazak uskoka pa je kod Bihaća došlo do ljutog boja. Generali Janez Kacijaner, ban Ivan Karlović i Nikola Jurišić divili su se hrabrosti uskoka. Uskoci iz prve seobe naselili su pretežno istočni deo Žumberka (Stojdraga, Grabar).

Druga seoba usledila je već iduće 1531. Više od 1000 uskoka sa sobom je dovelo i oko 15.000 grla stoke. Seobu su organizovala i predvodila četvorica poznatih vojvoda: Vuk Popović, Resan Šišmanović, Đurađ Radivojević i Milak Milaković. Njih četvorica su imali glavnu ulogu i zastupali Žumberačke uskoke u narednih desetak godina, sve do tragičnog stradanja 1542. Ova grupa je naselila severozapadni deo Žumberka (Osunja, Budinjak, Mrzlo Polje). Narednih godina uskoci su kroz krvave sukobe i teške pregovore branili svoj slobodni status i nastojali da dobiju obećanu zemlju. Habzburška monarhija je obećavala više nego što je nameravala i mogla da izvrši. Gledala je svoje političke i vojne interese, a prema uskocima postupala zavisno koliko su joj bili potrebni u konkretnoj situaciji. Vlastela su gledala samo svoje interese i suprotstavljala se carskoj volji. Uskoci su živeli od svojih zaliha stoke, skromne pomoći u žitu, plena otetog u vojnim četovanjima protiv Turaka pa i otimanja od domorodaca. Kad više nisu mogli da podnose teško stanje, delovali su samovoljno i nasilno. Otmano je seno, stoka, konji, svinje, vino, imovina, novac, a bilo je i otmica ljudi i krvavih sukoba. Zbog nepodnošljivog položaja uskoka i neispunjenih obećanja, car Ferdinand je doneo 5. juna 1535. godine prvi akt o uskočkim privilegijama, pravima i obavezama. Darovao im je zemljište u Žumberku i oslobodio ih u narednih 20 godina od bilo kakvog poreza, plaćanja desetine i radne obaveze, uz obavezu da budu vojnici i na poziv pođu o svom trošku u vojsku.

* Monografija *Manastir Rmanj*, Radovan Pilipović, Banja Luka–Bosanski Petrovac, 2008, str. 32.

Paralelno s tim događanjima, spomenute vojvode Vuk Popović, Đurađ Radivojević i Resan Šišmanović pripremali su *treću seobu*. Ivić piše da je sačuvano pismo na pergamentu koje su uskočke vojvode poslale caru iz Srba. Tražili su da im se odredi zemljište u Žumberku i da imaju ista prava i status kao i prethodni uskoci. Dugo su otezali s polaskom jer su znali kakve su teškoće imali i još imaju njihovi sunarodnici u Žumberku. S obzirom da akt iz 1535. nije imao mnogo praktičnog značaja, car je 5. septembra 1538. godine u Lincu izdao novu diplomu za uskoke kojom je potvrdio već data i proširio prava i povlastice u tri oblasti. Prva se odnosi na „svaku pojedinu porodicu koja će obitavati u jednoj kući, pod jednim krovom i na jednom zemljištu, da bude obavezna, u mogućnosti i da bude vredna, da neprekidno tokom 20 godina, slobodno i bez plaćanja ikakvih daća ili nameta, na našim posedima i mestima, koje im je dodelio vrhovni kapetan, živi, obrađuje takvo zemljište, odnosno daje ga na obradu, te da od toga prime svakovrsne plodove i koristi ih bez ikakve zapreke i zabrane“. Druga oblast su bila prava narodnih predvodnika, vojvoda, kapetana ili knezova. Svaki koji bude imao pod svojom komandom dve stotine ljudi dobijaće svake godine 50 rajnskih forinti. Treća oblast se odnosi „na ono što budu zadobili ili povratili pod svoju vlast iz ruku Turaka, nevernika i večnih neprijatelja hrišćanske vere (ratni plen, prim. aut.), sem gradova, utvrda, kaštela i kula, te kapetana i uglednih osoba (zarobljenika, prim. aut.), što sebi stavljamo na raspolaganje, mora da bude svojina istih Raščana“.*

U leto 1538. javile su vojvode Radoje Klistović, Pavko Karanović i vojvoda Stepan barunu Turnu da su spremni da pređu s više od 500 duša, a da vojvoda Ivan Pejak želi da pređe sa svojom grupom od 150 duša. Car Ferdinand je seobu odobrio u septembru, a realizovana je krajem oktobra. Uskoci su se sastali sa četama Petra Keglevića i grofova Zrinskih i Blagajskih, pa se Turci nisu usudili da napadnu. Nisu poznate mnoge pojedinosti, ali raspoloživi podaci i saznanja pokazuju da su Radatovički kraj naselili najvećim delom upravo uskoci iz ove, *treće seobe*.

Postavlja se pitanje da li su uskoci iz treće seobe (Radatovićani) bili pošteđeni muka u vezi sa smeštajem, koje su nekoliko godina preživljavali uskoci iz prve dve seobe. Na to pitanje mogli bismo da odgovorimo samo ako bismo pouzdano znali da su oni u to vreme u Bosni imali manje teškoća pod Turcima i u sukobu s njima.

Postoje pouzdani podaci i saznanja da su uskoci iz treće seobe svoja prva staništa našli blizu same Gere, što potvrđuje i crkvice Sv. Ilije, njihova imovi-

* *Etnos, konfesija, tolerancija*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb 2004, „Povlastica za Rašane“, str. 22/23.

na i nazivi pojedinih predela kao što su Katuništa, Stare kuće, Malićev krč, Kotline, Popov senokos, Drageljev krč. O tome se u mojoj mladosti posebno zorno pričalo kad bismo se našli na nekom od tih senokosa.* Mnogi uskoci „prešli“ su i smeštaj potražili na Gorjancima, kranjskoj strani Žumberačkog gorja, zemljištu pod kontrolom i u vlasništvu samostana Kostanjevica i Pleterje i vlastelinstva Mihovo. Iako je većina vraćena na uskočki deo Žumberačke gore, neke porodice su ostale.** O tome se danas sasvim slobodno razgovara i šali, upravo povodom mojih pisanja.

I pored toga, stanje je i dalje bilo teško pa je uskoke trebalo vojnički organizovati, kako bi bili pod kontrolom i spremni da se suprotstave Turcima. S tim ciljem car je u jesen 1540. za prvog žumberačkog kapetana imenovao Bartola Ravnikara (Ravena), koji je bio na dužnosti do 1543. Prvo sedište imao je u Kostanjevici na Krki, a zatim u gradu Žumberku. U nadležnosti kapetana bila su sva uskočka pitanja i problemi: smeštaj, unutrašnji odnosi, vojno organizovanje i borbena angažovanja. Time su „nestale“ sve razlike među uskocima iz pojedinih seoba, ako ih je i bilo. Žumberački uskoci su postali prvi vojnici (krajnišnici), a Žumberak obrazac za organizaciju i funkcionisanje Vojne krajine. Prava i obaveze Žumberačkih uskoka, od tada će tražiti svi uskoci koji će u narednom periodu prelaziti na područje Karlovačkog i Varaždinskog generalata Vojne krajine Habzburške monarhije.

Međutim, niti su se prava i obećanja ostvarivala niti je kapetan Ravnikar bio sposoban da u kratkom vremenu popravi situaciju pa je izvestio da još ima svega 1.000 uskoka sposobnih za borbu. Ukazao je da na njega i uskoke niko ne obraća pažnju, „pa ovi ubogi đavoli, siroti, bedni i pregladneli, kuda će nego da natrag uskoče“. Uskoci su zapretili i da će se iseliti u Ugarsku i priključiti čuvenom srpskom vojvodi Mitru Bakiću u Slavoniji.

Čaša se prelila kad su u leto 1542. skakavci pojeli letinu i travu. Uskoci su se u jesen pobunili, a vođe su bile vojvode Vuk Popović, Jovan Vlah i Đurađ Radivojević. Okolna vlastela i kmetovi ocenili su da je došao trenutak da se osvete uskocima. Njih stotinu napali su uskoke, nekolicinu su ubili, a ote li su nekoliko stotina grla stoke. Četvorica napadača iz Metlike i Črnomelja i četvorica kmetova grofa Vuka Frankopana su uhvaćeni i kažnjeni, ali su na sastanku u Ptuj u novi kapetan Ivan Vernek, ban Nikola Šubić, Ivan Ungnand

* Na Katuništu i Starim kućama su postojali kameni temelji tih kuća (katuna), a u blizini je još uvek rasla šljiva.

** O uskočkom poreklu pojedinaca svedoče njihova prezimena. Drugi znaju da su njihovi preci uzeli slovenačka prezimena. Karakteristično za njih je da se rado druže „sa svojim srodnicima“ iz Radatovića, bolje i češće govore žumberački i šale se na račun svog porekla.

i vrhovni zapovednik Turn odlučili da se i prema uskocima preduzmu odlučne mere.*

U to vreme bilo je predviđeno da se u stalnu vojnu službu primi 600 uskoka, ali je primljeno samo 200. Već 1545, u odbrani Zagreba od turske vojske pod komandom Ulam-bega, učestvovala je četa Žumberčana. U izveštajima stoji da su to bili izvanredno hrabri i izdržljivi ljudi i vojnici. Janko Šimrak kaže da su „Bogdan, sudac, vijećnici i općina Grič (Zagreb) 1545, tri dana nakon Filipa i Jakova, tražili od žumberačkog kapetana Verneka da ih zaštiti pred navalama Turaka, pomoću uskočke vojske“. ** Zagreb je odbranjen, a da je bilo drugačije i istorijska događanja bi bila znatno drugačija. Iste godine otkupljen je za 200 dukata iz turskog zarobljeništva vojvoda Aleksa Đurašević. To je tada bila redovna praksa, naravno ako je zarobljenik bio značajna ličnost i ako su strane mogle da se dogovore.

Imenovanje na dužnost žumberačkog kapetana generala Ivana Lenkovića (1546–1557) bilo je najznačajnije za sudbinu uskoka. Lenković je imao pozitivniji stav i više poštovanja prema uskocima. Zamenom i otkupom imanja, Lenković je obezbedio nova staništa, s ciljem da uskočke porodice iz okolnih kranjskih krajeva preseli i koncentriše u Žumberku. U tome je imao podršku cara, koji je bio upoznat s uskočkim vojničkim vrlinama, pa je seljake starosedeoce iz Žumberka preselio na prostranija mihovska imanja na kranjskoj strani, a na njihova staništa u Žumberku naselio uskoke, kako bi bili što kompaktniji i borbeno operativniji, što su i uskoci želeli. Lenković je za kupovinu zemljišta i poseda i lično uložio pozamašnu sumu novca.

Za razliku od carske vlasti, Lenkovića i uskoka, kranjski i hrvatski feudinci su tražili „da se Uskoci razmeste na što više međusobno udaljenih mesta, kako ne bi predstavljali opasnost u slučaju da se, zbog neispunjenih obećanja, pobune i oružjem okrenu protiv njih“. Međutim, neposredna opasnost i otpor uskoka otreznili su ih pa su uvideli da uskoke silom nije moguće ni naseliti ni raseliti, a još manje njima komandovati. ***

Da bi ublažio problem smeštaja u Žumberku, general Lenković je dobio saglasnost da se deo uskoka preseli na pusto zemljište i njegova imanja u Beloj Krajini (između Metlike i Črnomelja). Prve seobe su izvršene 1546–48, a ima

* Nekoliko pobunjenika je ubijeno u Črnomelju, a vojvoda Đurađ Radivojević bačen je u Ljubljani u tamnicu. Vuk Popović i Jovan Vlah su pobjegli u Tursku, pa su optuženi za saradnju sa Turcima i izdaju. Uхваćeni su prilikom tajnog dolaska u Žumberak, osuđeni na smrt i pogubljeni 25. juna 1543. u Ljubljani.

** Janko Šimrak: *Marčansko-svidnička eparhija*, str. 295.

*** Na zahtev generala Lenkovića, 3. decembra 1548, na sastanku u Novom mestu, dogovorena je zamena više desetina selišta s obe strane Gere.